

פחד וחרדה לאור ההלכה

ראשי פרקים:

- א. איסור יראה רק אם ברח
- ב. הקשיות על הגישה הנ"ל
- ג. שינויים במקור לאיסור היראה
- ד. לאו דלא תירא' – אין בו מעשה לכו"ע
- ה. הלאו הוא רק בעצם הפחד לבד
- ו. קשיית האחרונים
- ז. על שיטת הרמב"ם ותירוצה
- ח. אם עובר על הלאו בעצם הפחד או רק באופן שברח – הדבר תלוי בסוג הפחד
- ט. הוכחה מהרמב"ן שהבין בהרמב"ם שאיסור היראה תלוי רק בפחד ולא בבריחה
- י. לר' יונה גירונדי – מדת הבטחון אינה סיבה לאיסור יראה, אלא מונעת יראה
- יא. טעמי איסור הפחד המוזכרים ברמב"ם
- יב. השלכות לימינו – החרדה בעורף אין בה כל איסור לכו"ע

א. איסור יראה רק אם ברח

בעיצומה של מלחמת המפרץ, פירסם ראש ישיבות בני"ע הרב משה צבי נריה שליט"א מאמר בעתון 'הצפה', 'עוז רוח וגבורת נפש', העוסק באיסור היראה והפחד במלחמה, לפי שיטת הרמב"ם ולפי שיטת ר' יונה גירונדי. נהייתי מאד מגוף המאמר ובעיקר מניתוח הדברים, הנכתבים כדרכו בקודש של הרב במאמריו ובספריו הרבים. לפי דעתו של הרב נריה, עוברים על איסור היראה במלחמה לשיטת הרמב"ם, רק אם נסוגים בפועל משדה הקרב, אבל בפחד גרידא ללא נסיגה אין כל איסור. ונסתייע מלשון הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה מצודה נת) שכתב: שהזהרנו מלירא

1. יום ששי, יז בשבט תשנ"א.

2. 'צניף מלוכה', כפר הרא"ה תשנ"ב, עמ' 199 ואילך, בשם 'אל ירך לבבכם'.

מהאויבים בעת מלחמה ושלא נברח מפניהם, אבל חובה עלינו להתגבר ולעמוד ולחזק כנגד העם האחר, וכל מי שיוסג אחור ויברח – עבר על לא תעשה". ואע"פ שב"יד החוקה" (הל' מלכים פ"ו הל' טו) כשמפרט הרמב"ם את האיסור אינו מזכיר כלל את ענין הניטה והבריחה, וכתב רק "ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונו מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה. וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו – עובר בלא תעשה". תירץ הרב נריה, דכיון שהרמב"ם במיון ההלכות המובא כמבוא להלכות מלכים, ניסח את הלאו כניסוחו בספר המצוות בזה הלשון: "שלא לערוץ ולחזור לאחור בשעת מלחמה", לכן נראה שהרמב"ם לא חזר בו ממש"כ בספר המצוות, שבאיסור היראה עובר רק אם בפועל נס ושכ לאחור. וחזק הרב נריה את דעתו מדברי בעל החינוך, שכתב (במצוה תקכה): "שלא לערוץ ולא לפחד מהאויבים בעת המלחמה ושלא נברח מפניהם". עד כאן הסברו של הרב משה צבי נריה בשיטת הרמב"ם.

ב. הקשויות על הגישה הנ"ל

- יש לענ"ד להשיב על דרכו בהבנת הרמב"ם מכמה אנפין.
- א. יש לחקור אם הבריחה משדה הקרב היא חלק ממהות האיסור לירא במלחמה, ואין עוברים על הלאו אלא אם כן בורחים משדה הקרב, או שמא אין הבריחה מהווה חלק ממהות המצוה, ועוברים על איסור היראה בעצם הפחד לבד, אלא שהבריחה מהווה גילוי ובידור על הפחד שיש בתוככי האדם. הרב שאוועל ז"ל הבין גם הוא כמו הרב נריה שאין עוברים על הלאו של יראה אלא אם כן בורחים, אך לקמן נוכיח שהאמת עם הפירוש השני.
 - ב. יש לכאורה להבין את סיוע דברי הרמב"ם בספר המצוות שכתב: "ונכפל הצווי בזה הענין גם כן שלא יברחו ושלא ישוּבו אחור בעת המלחמה, כי בענין זה אפשר לקיום אמונת האמת". ואם באיסור יראה עוברים רק באופן שהאדם נסוג משדה הקרב, מה פירוש דברי הרמב"ם "ונכפל הצווי וכו'" הרי זהו גוף האיסור עצמו, שכאשר בורחים אזי עוברים בלאו דלא תיראום, ובלא"ה אין עוברים.
 - ג. לפי דרכו של הרב נריה יוצא לנו, שהלאו של יראה הוא לאו שיש בו מעשה, כלשונו "שאיך עובר על הלאו אא"כ עבר למעשה, דהיינו

3. בפירושו על ספר המצוות להרמב"ם בהוצאת מוסד הרב קוק מצות לא תעשה נח.

4. הוכחת המחבר מלשון ספר המצוות שהיראה לכשעצמה יש בה איסור – נופלת ע"פ הגירסאות המרויקות בספר המצוות. ע"י במהדורת הרי"ח העליר (עמ' ק) שם אות א "ונכפל הצווי בזה הענין הרבה, כלומר, שלא יברחו ושלא ישוּבו לאחור" וכו' – הערת העורך.

שברח או נסוג אחור". וכן כותב שם "שאינ עוברים על הלאו אא"כ יש עמו מעשה, דכיון שעיקרו לשם קיום מצוות מלחמה הוא בא, אין העבירה נעשית עד שהיא פוגעת במלחמה עצמה".

דבר זה נסתר במפורש מדברי הרמב"ם עצמו בהל' סנהדרין (פרק יט הל' ד) כאשר הוא מונה את כל קס"ח הלאוין שיש בהם מעשה ואין בהם מיתה ולא כרת, שלוקין עליהם ע"י ביי"ד מלקות ארבעים, אינו מונה את הלאו שעוסק באיסור היראה במלחמה, ולפי דברי הרב נריה, היה להרמב"ם למנותו, משום שהוא לאו שיש בו מעשה, שהרי לדעתו, אין עוברים על איסור יראה אא"כ ברח בשעת המלחמה⁵.

ג. שינויים במקור לאיסור היראה

יש להעיר שיש שינוי בדברי הרמב"ם במקור לאיסור היראה, שבספר המצוות הוא מביא שני מקורות שונים: "לא תערוץ מפניהם" (דברים ז, כא) ונכפלה זאת האזהרה ואמר "לא תיראום" (דברים ג, כב), ואילו ביד החזקה בהלכות מלכים (פ"ז הל' טו) מביא מקור אחר שלישי מפרשת שופטים: "וכל המתחיל לחשוב ולהרהר ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה שנאמר: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו" וכו' (דברים כ, ג). דבר זה שכיח מאד בספרי הרמב"ם, שבמקום אחד מביא מקור אחד ובמקום אחר מביא מקור אחר. ויתכן שבכל מקום ומקום מביא את הפסוק המתאים יותר והמבטא יותר, וכיון שבהל' מלכים שם פותח בפסוק "מי האיש הירא ורך הלבב" וכו' המובא ג"כ באותה פרשה (כ, ח), לכן העדיף להביא את המקור לאיסור היראה מהפסוק "אל ירך לבבכם אל תיראו" וכו'.

ד. לאו דלא תירא – אין בו מעשה לכונ"ע

גם ר' יונה גירונדי בשערי תשובה (שער ג סעיף כו) מתייחס ללאו שעוסק באיסור היראה במלחמה, כאל לאו שאין בו מעשה, שכותב שם: "המדרגה הרביעית – לאו שאין בו מעשה", ומיד אח"כ כשמביא דוגמאות לכך, מביא בסעיפים לאילב את הלאו של "לא תירא". לעיל הוכחנו שגם לפי הרמב"ם הוא לאו שאין בו מעשה, ואין כל מחלוקת ביניהם, וא"כ עולה לנו בבירור שגם לפי הרמב"ם על עיקר האיסור עוברים בעצם הפחד והיראה, גם ללא ניסה ובריחה משדה המערכה.

5. ועי' במהדורת מוסד הרב קוק (רמב"ם לעם עמ' קצז) "וכפל את הציווי בענין זה הרבה, כלומר: שלא לערוץ ושלא לפנות לאחור" וכו'. ברור לפי ניסה זה שלא לברוח (או לערוץ) וכו' זהו האיסור שנכפל הרבה, כדי לקיים במלחמה את דבר האמת, כפי שממשיך הרמב"ם וכותב. – הערת העורך.

6. ועי' בהערת הרי"ח העליר שם הע' 10 – הערת העורך.

יש הוכחה לכך מתוך הרמב"ם בהלכות מלכים, כאשר מרחיב את הדבור ומפרט את איסור היראה במלחמה (פ"ז הט"ז), אינו מזכיר בדבר וחצי דבר את ענין הניסה והבריחה משדה הקרב, ואין זאת אלא שעל האיסור עוברים לדעתו בעצם הפחד שאדם מכניס בלבו, גם אם הוא לא שב לאחור משדה הקרב. ומה שטען הרב נריה שהרמב"ם לא הזכיר זאת בהל' מלכים משום שכבר הזכיר זאת במנין ההלכות הקצר שמביא במבוא להל' מלכים, זהו דוחק עצום, דלא יתכן שענין עקרוני כל כך, שלפי דעת הרב נריה ברמב"ם הוא חלק ממזהות המצוה, ובלא בריחה לא עוברים על האיסור, הרמב"ם יפסח עליו, ויכתוב אותו רק במבוא של הלכות מלכים.

ה. הלאו הוא רק כעצם הפחד לבד

לשיטתנו נראה לי להסביר, דמה שכתב בספר המצוות "וכל מי שישוג אחור ויברח כבר עבר על לא תעשה", אין כוונתו לומר שעובר על האיסור רק אם הוא בורח, שאו הבריחה היא חלק ממעשה העבירה או עכ"פ תנאי בה, דא"כ היה לו להרמב"ם לכתוב "עובר" ולא "כבר עבר", אין זה אלא כמו שאמרנו, שאת האיסור עובר בכך שהוא מבהיל עצמו ומכניס פחד בלבו, אלא שכאשר הוא בורח או מתגלה אותו פחד שהיה בלבו מכבר דהיינו הבריחה היא לא חלק ממעשה האיסור של היראה, אינה תנאי באיסור היראה, שאיסור היראה אינו מותנה בבריחה, אלא שאם ברח מתגלה בפועל שעבר על הלאו של יראה, דאם לא היה מפחד לא היה בורח. לפי"ז מובנים גם כן סיוס דבריו בספר המצוות שם: "ונכפל הצווי בזה הענין ג"כ שלא יברחו ושלא ישובו אחור בעת המלחמה", שהקשינו דלפי דרכו של הרב נריה הר' אין כאן שום כפל ענין, שהרי הפחד ועצם הבריחה הם דבר אחד, שבלא הבריחה לא עוברים באיסור יראה. אבל לפי דרכנו הדברים מבוארים, שאה"צ על איסור היראה עוברים בעצם הפחד גם בלא הבריחה, אלא שנכפל הענין שלא יברחו. וכפי שאמרנו לעיל שסיבת האיסור היא, שע"י הפחד יכולת וכושר התפקוד של הלוחם נפגם, ולפי זה אין כל נפקא מינה בין אם הוא בורח ואינו נלחם, ובין אם הוא נשאר בשדה הקרב אלא שמכניס פחד בלבו ע"י שמהרהר בלבו באשתו ובבניו, וע"י כך אינו יכול להלחם כמו שצריך.

ו. קושיית האחרונים על שיטת הרמב"ם ותירוצה

הנה על עצם איסור פחד ויראה במלחמה לפי הרמב"ם, מקשים

7. עי' במהדור מוסד הרב קוק הנ"ל, שם איתא "הרי זה עובר וכו'.

8. ועי' בהע' לעיל שם – הערת העורך.

האתרוזנים⁹ איך אפשר לצוות על האדם שלא לפחד, הלוא הפחד במלחמה שמא ימות הוא פחד טבעי המקנן באדם, וכיצד בכלל אפשר למנוע זאת.

האתרוזנים תירצו, דלפי הרמב"ם יש להבחין ולחלק בין שני סוגי פחד. האחד הוא פחד טבעי שהאדם מפחד שמא ימות, ועליו באמת לא ניתן לצוות ולהזהיר, ואין עליו כל איסור אם הוא מפחד. הפחד השני הוא פחד זדוני שהאדם מפתח בליבו ע"י שמהרהר באשתו ובבניו, וכן בהתחשבות שמחשב שלאוייב יש יותר כלי נשק וחיילים, כמו שמדויק ברמב"ם בהלכות מלכים שם: "ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו, אלא ימחה וזכרונם מלבו... וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה".

לפי"ז מתורצת קושיית הרמב"ן על הרמב"ם בספר המצוות (שם), שכתב בזה"ל: "וכתב הרב והמצוה הני"ח שנמנענו מלפחד מהאוייבים בשעת מלחמה, והלא אמרו לא תערוץ מפניהם, וכפל מניעה לא תיראום ויכפלו שוטרי העם זה הענין. וזה הבטחה ולא מצוה, ואם מניעה היא לא יסיפו השוטרים ויאמרו מי האיש הירא ורך הלבב, שעובר בלאו, יפרסם חטאו ויחזור". ולפי"ז לא קשה כלל, מפני שאין כל איסור בעצם הפחד הטבעי שהאדם מפחד שימות במלחמה, ולכן אם הירא ורך הלבב שב לביתו בגלל שמפחד מהמראות המזעזעים במלחמה אין בזה כל איסור גם לפי הרמב"ם. מה עוד שהתורה בעצמה נתנה לגיטמציה לאותו פחד של שמא ימות, כמו שמצאנו בכל שלשת השבים משדה המערכה אירס אשה ולא לקחה, נטע כרם ולא חללו, בנה בית ולא חנכו, שבכלם התורה מנמקת פן ימות במלחמה, הרי שהחשש מהמיתה הוא דבר מובן ומקובל ולגיטימי ואם כן, איך אפשר לדרוש מהאדם להיות בטוח שלא ימות – עד שנאסור עליו שלא יפחד שמא ימות – כאשר התורה עצמה אינה בטוחה בכך. כמו כן מצאנו במלחמות בית דוד, שהיוצאים למלחמה כתבו גט כריתות לנשותיהם פן ימותו וישארו עגונות, הרי שחששו שמא ימותו, ונקטו באמצעים מסויימים שלא יוצרו בעיות של עיגון. א"כ רואים שהחשש של שמא ימות הוא טבעי, וגם ידועים דברי הרמב"ן שכתב בכמה מקומות שהתורה לא תסמוך דיניה על הנס, שהרי במלחמות בידוע שאנשים מתים. לכן נראה, שכמו שהפחד והחשש מהמיתה הוא דבר טבעי ולגיטימי, כך נראה ג"כ שלא יהיה בזה כל איסור אם האדם מפחד בשעת המלחמה שמא ימות. אותם אתרוזנים כתבו שרק בפחד השני, שאיננו טבעי, והאדם מפתח אותו בליבו ומביאו על עצמו ע"י הרהורים ומחשבות ודמיונות, הוא הפחד האסור, כיון שפחד מסוג זה משתק אותו ופוגע בריכוזו, ויכולת

9. מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות מצוה תקכה, וכן הגר"פ פרלא ז"ל על ספר המצוות לרס"ג מצוות לא תעשה קכח.

תפקודו כלוחם נפגמת בשדה הקרב, לכן עובר בלאו. ראיתי בספר ברכת פרץ עה"תי שמסביר, שהמקור לרמב"ם שעל פחד מסוג זה מדובר הוא בפסוק "אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו", שהרי בתחילת הפרשה שם (דברים כ, א) כתוב "כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי ד' אלקיך עמך", הרי שמדובר כאן בסוג השני של הפחד, שהאדם מביא על עצמו ע"י שמחשב שהם רבים בחיילים ובכלי נשק מתוחכמים, ואומר לעצמו כיצד נוכל לנצחם, ע"ז התורה אומרת לו: "לא תירא מהם כי ד' אלקיך עמך", דהיינו שעם ישראל מנצח לא עפ"י הטבע, אלא מחמת שה' נלחם לנו. עם ישראל לא מנצח במלחמותיו מחמת רביו "כי לא מרובכם חשק ד' בכם, כי אתם המעט מכל העמים" — אלא כאשר מקיימים "אם בחקתי תלכו" וכו' (ויקרא כב, ג), אזי "ורדפו מכם וכו' ונפלו איביכם לפניכם לחרב" (שם, ח).

ז. אם עובר על הלאו בעצם הפחד או רק באופן שברה — הדבר תלוי בסוג הפחד

עפ"י הדברים דלעיל, נראה לענין ליישב את הסתירה בדברי הרמב"ם, מדוע בספר המצוות מזכיר ענין הבריחה, ואילו בהל' מלכים אינו מזכיר זאת. וכן, מאחר ולשיטתנו רק בעצם הפחד לבד כבר עוברים בלאו, מדוע מזכיר בספר המצוות שמי שבורח עובר בלאו, הלא גם אם לא בורח אלא רק פוחד עובר בלאו, ובכלל מאתים מנה.

ונראה עפ"י הדברים דלעיל ליישב, דפעמים עוברים על האיסור גם בלא בריחה ופעמים עוברים רק אם ברח. בפחד מהסוג השני, שהוא פחד זדוני שהוא מביא על עצמו ע"י מחשבות, בכך אין צורך לברוח כדי לעבור על האיסור, ובעצם הפחד לבד כבר עובר בלאו, ובכה"ג מדבר בהל' מלכים, כלשונו: "וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו — עובר בלא תעשה". אולם בפחד מהסוג הראשון שהוא פחד טבעי, שבא על האדם מאליו, בזה אין כל איסור בעצם הפחד לבד כל עוד שלא ברח, אבל אם נסוג לאחור עובר באיסור, שהרי ע"י כך הוא מכניס מורך בלב אחיו הלוחמים, כמו שהתורה כותבת "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו" (דברים כ, ח). ובספר המצוות מדבר בשני הסוגים, כלשונו: "שהזהירנו מלירא מהאוייבים בעת המלחמה ושלא נברח מפניהם... ונכפל הציווי בזה ג"כ שלא יברחו ושלא ישובו אחור בעת המלחמה" דהיינו שיש כאן שני סוגים של איסור יראה, האחד עובר בעצם הפחד "שהזהירנו מלירא מהאוייבים" וזה מדובר בפחד הלא טבעי, וזה נלמד מהפסוק "אל ירך לבבכם", והשני הוא "שלא נברח מפניהם" וזה

10. להרה"ג ר' יעקב ישראל קנייבסקי, פרשת שופטים.

עובר רק באופן שבורה, וזה נלמד מהפסוק "ולא ימס את לבב אחיו כלבבר", ושניהם שני סוגים של איסור יראה במלחמה לכן לא מחשיבים כשני לאוין. וזהו כוונת הרמב"ם במש"כ: "ונכפל הצווי בזה ג"כ שלא יברחו", דהיינו, דאע"פ שמדובר בפחד מהסוג הטבעי, שמצר הפחד עצמו אין כל איסור, אבל אם ברח עובר באיסור היראה במלחמה. ומשום שלא מוזכר במפורש בשום מקום בפסוק איסור בריחה, לכן כתב שזה פועל יוצא (=ונכפל הצווי) מהלאו ד"לא תיראום"¹¹.

ח. הוכחה מהרמב"ן שהבין בהרמב"ם שאיסור היראה תלוי רק בפחד ולא בבריחה

גם מלשון הרמב"ן בהשגותיו, נראה שהבין בדעת הרמב"ם שעצם הפחד לבד אסור, שהרי לא הזכיר ענין הבריחה, כמו שמוכח מלשונו שכתב: "כתב הרב (=הרמב"ם) והמצוה הנ"ח שנמנענו מלפחד מהאוייבים בשעת המלחמה".

הבנה זו של הרמב"ן בדעת הרמב"ם מוכחת גם מגוף קושיית הרמב"ן על הרמב"ם, שהקשה דלפי הרמב"ם שהירא עובר בלאו, א"כ איך השוטרים מוסיפים ומכריזים "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו", שהרי ע"י שיבתו הוא מפרסם את חטאו, שכלם יודעים שהוא שב בגלל יראתו, ואם נאמר שלא עוברים בלאו של יראה, אלא א"כ היתה בריחה, א"כ אין כאן שום פרסום חטא, שהרי עדיין לא חטא, כשהוא שב בטרם מלחמה רק מחמת יראתו, שהרי עצם היראה עצמה אין בה כל איסור, כל עוד שלא יצא למלחמה ושב.

ט. לר' יונה גירונדי — מדת הבטחון אינה סיבה לאיסור יראה, אלא מונעת יראה

עוד יש לי להעיר, על מש"כ הרב מ"צ נריה בדעת ר' יונה, שכתב בס' שערי תשובה (שער ג' הל' לא-לב): "כי תצא למלחמה וגו' לא תירא מהם (דברים כ, א) — הוזהרנו בזה שאם יראה אדם צרה קרובה, תהיה ישועת ר' בלבבו ויבטח עליה, כענין שנאמר אך קרוב ליראיו ישעו (תהילים פה, י) וכן כתוב מי את ותירא מאנוש ימות (ישעיה נא, יב)". והסיק מדבריו הרמ"צ נריה בזה"ל: "ברורה אפוא דעתו שאין לאו זה מיוחד למלחמה גרידא, אלא זוהי אזהרה כללית הבאה בתוך מצות הבטחון, שבהימצא לענ"ד אין כל ראייה מדבריו, לומר שסיבת איסור היראה היא גובעת אדם במצב חמור, אסור לו לפחד מבשר ודם, אלא הוא חייב לבטוח בד'".

11. עיי' בהערות לעיל בענין הדיוק הזה מלשון ספר המצוות — הערת העורך.

מחסרון במידת הבטחון. נכון אמנם שאדם שירא במלחמה מתגלה כאדם שמידת הבטחון פגומה אצלו, אבל עדיין אין מזה כל ראייה שסיבת האיסור נגזרת ונובעת ממידת הבטחון. ומה שר' יונה מציין את ענין הבטחון, רצונו לומר, שאם מדת הבטחון היתה חזקה אצלו לא היה מגיע לאיסור יראה. וכך דרכו של ר' יונה בספרו שערי תשובה, שהוא גם בעיקרו ספר מוסר, להצביע על האיסורים והלאוים ואת הדרך לתקנם, כדרך שהרופא מציע כיצד לרפא מחלות לכן כתב שאדם שבוטח לא מגיע ליראה, אבל אין מזה כל הכרח לומר שזוהי סיבת האיסור, ויתכן שסיבת האיסור היא אחרת, כמו שנראה לקמן. מה גם שאם נאמר שסיבת האיסור היא החסרון במידת הבטחון, נמצא שמידות פגומות באדם הרי הן מוטלות עליו כאיסורין.

ג. טעמי איסור הפחד המוזכרים ברמב"ם

זאת ועוד, המעיין בדברי הרמב"ם בהל' מלכים שם — בענין איסור היראה — יראה, שלכאורה הרמב"ם מונה כמה סיבות אפשריות לאיסור היראה במלחמה: (א) חסרון במידת הבטחון — כלשונו: "ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה". (ב) חסרון במצות קידוש ד' ומסירות הנפש — כלשונו: "יודע שעל ייחוד ד' הוא עושה מלחמה". (ג) ריכוז מחשבותיו בתפקידו כלוחם, והיראה והפחד עלולות להפריע ולפגום בכשר תפקידו במלחמה, כלשונו: "ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב — לא באשתו ולא בבניו, אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה. וכל המתחיל לחשבו ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה". (ד) פגם במדת האחריות שיש על החייל היהודי כשליח של כלל ישראל, כלשונו: "ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויים בצוארו. ואם לא נצח ועשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל". (ה) מכניס מורך בלב אחיו הלוחמים, בלשונו היום "הורדת המורל", וכלשונו של הכתוב בפ' הרמב"ם: "ולא ימס את לבב אחיו כלבר".

ועתה נשאל, לאחר כל חמש הסיבות שמצאנו בהרמב"ם, מה הסיבה או הסיבות החשובות הקשורות באופן מיוחד לאיסור היראה. נראה לומר, שמדת הבטחון ומצות קידוש השם, אינן סיבות של הלאו, שהרי אינן קשורות דוקא לשעת מלחמה, אלא שהרמב"ם מציין אותן משום שבמלחמה מדת הבטחון וכן מדת מסירות הנפש באות לידי ביטוי בפועל. כמו כן, ענין האחריות שיש על הלוחם, נראה ג"כ מטעם זה שלא זוהי הסיבה לאיסור היראה, למרות שבודאי אדם שירא מתגלה אצלו פירצה וחסרון במדת אחריותו כשליח של עם ישראל.

נראה שהסיבות המרכזיות והחשובות ללאו, הן שתיים: החסרון בכושר תפקודו כלוחם, ששלימות הלחימה נפגמת אצלו, וכן הכנסת מורך בלב אחיו הלוחמים ע"י פחדו שלו. כך גם מדויק מלשונו של הרמב"ם, שכתב בתחילת ההלכה שם: "האיש הירא ורך הלבב – כמשמעו", דהיינו שפסק כר"ע¹² שסובר שהתורה מדברת על הירא כפשוטו, שהוא רכרוכי ואינו מסוגל לעמוד במצבים ובמחזות של שדה הקרב. והתורה הלוא מנמקת את שיבתו של "הירא ורך הלבב" בכך "ולא ימס את לבב אחיו כלבבו", דהיינו, הורדת המורל מהוה סיבה לאיסור היראה. כ"כ הסיבה השניה מוכחת מדבריו, שכתב: "ויפנה מכל דבר למלחמה, וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר" וכו', הרי שחוסר התרכזותו הנובעת מעצם הפחד שמכניס בלבו, מהוה סיבה לאיסור היראה. לכן נותר לנו לומר שאלה הן הסיבות ללאו, והסיבות האחרות: מדת הבטחון, מצות קידוש השם ואחריות כללית – כל אלה אינן סיבות, אלא רק באות לידי ביטוי ביתר שאת וביתר עוז בשדה הקרב. יש לזכור שאיסור היראה במלחמה כפי שהארכנו, הוא רק לפי שיטת הרמב"ם, ר' יונה גירונדי והחינוך, אבל כאמור לפי דעת הרמב"ן והראב"ד בהשגותיהם אין כל איסור לאו ביראה במלחמה, והפסוק "אל ירך לבבכם אל תיראו" וכו' – אינו אזהרה אלא הבטחה. הבית יוסף בתשובותיו לספר המצוות כתב שהרמב"ם מפרש את הפסוק הנ"ל כפשוטו שזוהי אזהרה ולא הבטחה, אבל בפירושו "לב שמח"¹³ כתב שהפסוק הנ"ל אינו מכריע לא לכאן ולא לכאן.

יא. השלכות לימינו – החרדה בעורף אין בה כל איסור לבו"ע

מאמר זה נכתב בימים קשים, בהם טילי סקאד נשלחו מעירק לערי ישראל, החריבו והרסו, ובעיקר יצרו פחד, פאניקה וחרדה בלב רבים מתושבי מדינת ישראל. יש להעיר ולהדגיש שאין בפחד ובחרדה אילו משום איסור יראה גם לפי דעת הרמב"ם, מכמה סיבות. הפחד האסור שדובר עליו לעיל, הוא פחד שמתעורר בשעת המלחמה בשדה הקרב, כמו שמדויק בלשון הרמב"ם בספר המצוות – "בעת מלחמה", וביד החזקה – "ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה", פחד שהארם מביא על עצמו ומפתח בלבו, או פחד טבעי (לדעתנו) שיש עמו עכ"פ ניסה משרה הקרב, פחדים כאלה יש בהם כדי לפגוע בכושר תפקידו כלוחם, וכן ליצור מורך בלב אחיו הלוחמים, שתחילת מפלה ניסה. אבל בחרדה ובפחד במציאות של היום לא מדובר בשדה הקרב, אלא פחד של תושבים הנמצאים בעורף

12. ולא כר' יוסי הגלילי שסובר שהירא ורך הלבב – היינו הירא על עבירות שבידו.
13. אחד מגשאי כליו של הרמב"ם בספר המצוות.

בסכנה, מבלי שיכולים נצרכים או מצווים להגן על עצמם בכלי נשק, לפיכך אין עוברים בה על כל איסור.

זאת ועוד, הלוא מדובר לרוב בפחד "טבעי", ולפי דעת הרמב"ם שאין בו כל איסור, גם בשדה הקרב (כפי שבואר לעיל לדעתנו), ובודאי כשאין עמו כל ניסה ובריחה. אולם בודאי מידת הבטחון ועוז האמונה של האדם בקב"ה באים לידי ביטוי מיוחד בשעות קשות אלה.

נסיים את מאמרנו בתקוה ותפילה לימים טובים שקטים ושלווים, ימים של עוז ושלום, "ד' עוז לעמו יתן ד' יברך את עמו בשלום".

כי תצא למלחמה וגו' ... כי כל כוונת תורתנו הקדושה בזה הלא הוא כי כל תוקף נצחון המלחמה תלוי באחדות ישראל, כי בהיותם לאחדים נפול יפול חתת חי על כל אויביהם עד בלתי השאיר להם שריד. וז"א כי תצא כלומר באחדות אחד ... ולא אמר לא תירא ממנו כי אם לא תירא מהם, לומר אל תאמר אחדותי מה יסכון לי אם גם הם אחדים, כאומר עם רב לא תירא מהם, כי אחדותם לפירוד יחשב בערך אחדותך, והוא מפאת שורש נפשות ישראל ...

(אלשיך, תורת משה, שופטים)